

Vojenské dění ve Weidenu za třicetileté války

Jan Kilián

Abstract: This study, based on archival resources and chronicle of Jakob Schabner, will outline the course of the Thirty Years War in Weiden in the Upper Palatinate in its first part, focusing especially on the conquest of the city, on attempts at them, and on military stays and their aspects. In the second part, it will focus on the war experience of the local population and the struggle of the burghers with soldiers.

Key Words: the Thirty Year's War, Upper Palatinate, Weiden, Military History, Urban History

V Horní Falci, nedaleko česko-německých hranic za Českým lesem, leží město Weiden, které za třicetileté války sehrálo v regionu velmi důležitou úlohu, na niž bych rád v následujícím příspěvku upozornil. Lokalita u řeky Waldnaab byla osídlena jistě již před rokem 1000, ovšem první písemná zmínka o Weidenu pochází až z roku 1241 z listiny krále Konráda IV. Štaufského. Poloha na důležité obchodní křižovatce ze severu (od Magdeburku) na jih a od západu na východ, tj. z Říše do Čech, přinesla středověkému městu značný rozkvět, takže už počátkem 16. století měl mít Weiden přes dva tisíce obyvatel. Původně byl součástí wittelsbašského říšského panství Parkstein, které se v době, kdy v Čechách probíhaly husitské války, rozdělilo pod názvem Parkstein-Weiden mezi braniborské a falcké vládce. Braniborská část na začátku 16. století připadla vévodům falcko-neuburským a krátce před vypuknutím třicetileté války se stala součástí Falcka-Sulzbašska, druhá část patřila až do roku 1623 falckým kurfiřtům – naposledy Fridrichovi V., proslulému českému „zimnímu králi“.^{1]}

Zhruba od stejné doby, kdy se Fridrich ujal vlády v Horní Falci, můžeme ve Weidenu sledovat osudy Jakoba Schabnera, autora pozoruhodné kroniky, jejíž zápisy pro období třicetileté války byly hlavním podnětem k sepsání této studie. Schabner byl rodákem z Bärnau, hraničního města na půli cesty mezi Weidenem a Tachovem. Datum jeho narození není známo, pravděpodobná jsou 90. léta 16. století, známo není ani to, kdy přišel do Weidenu. Každopádně v roce 1614 v něm začal svou kariéru jako pomocník městského písaře a o devět let později ve městě pracoval jako „německý školmistr“. V prosinci téhož roku (1623) se výhodně oženil a získal jak městské právo, tak měšťanský dům a další nemovitosti. Majetkový vzestup mu usnadnil i vzestup sociální – od roku 1633 byl Schabner jedním z radních. V radě pak strávil dalších 37 let, z toho 26 jako purkmistr. V roce 1634 ovdověl, když mu žena zemřela na mor, oženil se poté ale ještě dvakrát a měl několik potomků. Zesnul v pozeňnaném věku 29. října 1671. Své kronikářské dílo, velmi narativní a stylisticky na vysoké úrovni, vedl od roku 1619 a dovedl do roku 1663.^{2]} Sledoval v něm podrobně osudy města Weidenu a jeho okolí za třicetileté války a po ní, leccos prozradil i o osudech svých.^{3]}

1] Weiden se příliš kvalitními zpracováními svých dějin zatím pyšnit nemůže, k dispozici jsou spíše jen vlastivědné nebo výroční brožury. Základní přehled poskytuje Konrad ACKERMANN, *Weiden. Tor und Brücke zu Böhmen*, Stuttgart 1992. Ještě stručněji také Gerhard REISS, *Ein Streifzug durch die Geschichte der Stadt Weiden in der Oberpfalz*, München 2016.

2] Hans WAGNER (Hg.), *Chronik des Weidener Bürgermeisters Jakob Schabner für die Jahre 1619–1663*, Weiden 1928, s. 4–5. Novějšího vydání se kronika bohužel zatím nedočkala.

3] K německému kronikářství za třicetileté války zvláště Benigna von KRUSENSTJERN, *Selbstzeugnisse*

V kombinaci s poměrně dobře dochovaným městským archivem, včetně spisového materiálu, jsou tak pro Weiden k dispozici více než solidní zdroje pro zpracování předsevzaté problematiky. Cílem ale nebude sledovat fungování městského organismu, jeho sociální proměny, ani dopad války na městské hospodářství či jistě zajímavou náboženskou tematiku,⁴¹ zaměřím se výhradně na válečný prožitek tohoto hornofalckého města, na jeho vojenskou zátěž a na potýkání se weidenských obyvatel s vojenským živlem tak, jak se zrcadlí především v Schabnerově kronice.

Horní Falc a třicetiletá válka

V obou Falcích vládl od smrti svého stejnojmenného otce v roce 1610 kurfiřt Fridrich V., zpočátku kvůli své nezletilosti pod poručenskou kuratelou, samostatně vlády se ujal v roce 1614 a následujícího léta přijal holdování v hornofalckých městech.⁵¹ Na východ od nich, v sousedním Českém království, se tehdy již začala vyostřovat situace mezi dominantními nekatolíky a méně početnými, nicméně mocnými a Habsburky protěžovanými katolíky. Tento střet vyústil na jaře 1618 ve třetí pražskou defenestraci a otevřený vojenský střet.⁶¹ Čeští stavové si nejprve zvolili direktorskou vládu a po smrti císaře Matyáše (1619) odmítli přijmout již dříve zvoleného Ferdinanda II., sesadili jej z trůnu a za krále si zvolili kalvinistického kurfiřta Fridricha V., i s ohledem na to, že se jednalo o hlavu Unie a zetě anglického

der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis, Berlin 1997. Viz ale také např. Helmut BRÄUER, *Stadtkronistik und städtische Gesellschaft: Über die Widerspiegelung sozialer Strukturen in der obersächsisch-lausitzischen Stadtkronistik der frühen Neuzeit*, Leipzig 2009 či některé výbory ze soudobých kronik: Hans JESSEN, *Der Dreißigjährige Krieg in Augenzeugenberichten*, München 1980 (4. vydání) či Hans MEDICK – Benjamin MARSCHKE, *Experiencing the Thirty Years War. A Brief History with Documents*, Boston – New York 2013.

41) K problematice dějin německých (a rakouských) měst za třicetileté války mj. Bernd ROECK, „*Als wollt die Welt schier brechen*“. *Eine Stadt im Zeitalter des Dreissigjährigen Krieges*, München 1991; Thomas WOLF, *Reichsstädte in Kriegszeiten*, Memmingen 1991; Tobias SCHÖNAUER, *Ingolstadt in der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Soziale und wirtschaftliche Aspekte der Stadtgeschichte*, Ingolstadt 2007; Martin WILDGRUBER, *Die feste Stadt Wasserburg im Dreißigjährigen Krieg 1632–1634*, Wasserburg am Inn 1986; Robert STRITMATTER, *Die Stadt Basel während des Dreissigjährigen Krieges. Politik. Wirtschaft. Finanzen*, Bern 1977; Martin KNAUER – Sven TODE (Hg.), *Der Krieg vor den Toren. Hamburg im Dreißigjährigen Krieg 1618–1648*, Hamburg 2000; Werner EBERMEIER, *Landshut im Dreißigjährigen Krieg*, Landshut 2001; Kathrin WERNER, *Vorpommersche Städte entlang der Peene im Dreissigjährigen Krieg. Die Auswirkungen dieses Krieges auf das ökonomische, soziale und kulturelle Leben der Bewohner von Demmin, Loitz, Anklam, Wolgast und anderer Peenestädte I–II*, Greifswald 1996; Andreas WEIGL (Hg.), *Wien im Dreissigjährigen Krieg. Bevölkerung – Gesellschaft – Kultur – Konfession*, Wien – Köln – Weimar 2001; Philip TOBER, *Wismar im Dreißigjährigen Krieg 1627–1648. Untersuchungen zur Wirtschafts-, Bau- und Sozialgeschichte*, Berlin 2007 či Anja RIECK, *Frankfurt am Main unter schwedischer Besatzung 1631–1635. Reichsstadt – Repräsentationsort – Bündnisfestung*, Frankfurt am Main 2005. V českém prostředí Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, České Budějovice 2007 či Týž, *Kašperské Hory za třicetileté války*, Plzeň 2015.

51) K životním osudům Fridricha V. Falckého viz zvláště Brennan C. PURSELL, *The Winter King. Frederick V of the Palatinate and the Coming of the Thirty Years' War*, Aldershot 2003; Peter BILHÖFER, *Nicht gegen Ehre und Gewissen. Friedrich V., Kurfürst von der Pfalz – Winterkönig von Böhmen (1596–1632)*, Heidelberg 2004; Autorenkollektiv, *Der Winterkönig. Königlicher Glanz in Amberg*, Amberg 2004 nebo Jaroslav ČECHURA, *Zimní král aneb české dobrodružství Fridricha Falckého*, Praha 2004. Za pozornost stojí ale také odlišně pojatá monografie Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*, Praha 2010.

61) Podrobně Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 1996 (3. vyd.). Nejnověji jsem tuto problematiku shrnul ve studii Jan KILIÁN, *Religiös-politische Unruhen in Böhmen und der (dritte) Prager Fenstersturz*, in: Robert Rebitsch (Hg.), 1618. Der Beginn des Dreissigjährigen Krieges, Wien – Köln – Weimar 2017, s. 149–168.

krále.^{7]} Fridrich přijetím české koruny vtáhl své země do rozpoutané třicetileté války, ačkoli v její první fázi do roku 1620 probíhaly střety pouze na území České koruny a Rakous.^{8]} I v Horní Falci se nicméně hned od roku 1619 verbovalo, což ovšem platilo také pro blízké bavorské državy, jelikož vévoda Maxmilián Bavorský, hlava katolické Ligy,^{9]} poskytoval svému habsburskému spojenci vydatnou pomoc. Falckému příbuznému sám nemohl přijít na jméno a na jeho kurfiřtskou hodnost si činil záslusk.^{10]}

Fridrich V. a čeští stavové utrpěli fatální porážku na Bílé hoře u Prahy v listopadu 1620 a falcký vládce, český „zimní král“ musel ze země uprchnout.^{11]} Rovněž návrat do Horní Falce už navždy zůstal jen jeho zbožným přáním. V Horní Falci (ale zrovna tak i v Čechách nebo v Kladsku) sice zatím ještě krátce zůstaly jemu věrné jednotky, složené i z anglických či skotských vojáků, poskytnutých anglickým králem, a za jeho zájmy tu válčil také žoldnéřský generál Mansfeld,^{12]} zřetelná převaha ovšem byla na ligisticko(bavorsko)-císařské straně.^{13]} Během let 1621–1622 hornofalcká města postupně kapitulovala, některá po tvrdém boji, a nakonec padl i rýnskofalcký Heidelberg coby Fridrichovo hlavní město a rezidence.^{14]} Falc i kurfiřtská hodnost byly předány Maxmiliánovi I. Bavorskému, který na svém nově získaném území zahájil rekatolizaci. Pro hornofalcká města se od nynějška měly stát každodenní realitou vojenské pobyty různě početných jednotek, logistických i císařských. Samotná Horní Falc byla anektována Bavorskem. To se ale netýkalo Weidenu, který se od roku 1623 stal součástí Falcka-Sulzbašska, v němž vládl Wolfgang Vilém Falcko-Neuburský, původně protestant, od roku 1613 ale katolík a spojenec (a současně i švagr) Maxmiliána I. Bavorského.^{15]} Po válečné stránce tu ovšem panoval po několik let klid, boje se odehrávaly daleko odsud – ve Slezsku, na Moravě, v severním Německu a Dánsku. Po pacifikaci Dánů a Mansfelda se zdálo, že císař, respektive jeho generalissimus Valdštejn, nemá soupeře.^{16]} Ale nebylo tomu tak.

7] Srovnej Magnus RÜDE, *England und Kurpfalz im werdenden Mächteuropa. Konfession – Dynastie – kulturelle Ausdrucksformen*, Stuttgart 2007.

8] Vedle již citované Petráňovy monografie (Staroměstská exekuce) viz také Hans STURMBERGER, *Aufstand in Böhmen. Der Beginn des Dreißigjährigen Krieges*, München 1959.

9] K ní Franziska NEUER-LANDFRIED, *Die Katholische Liga. Gründung, Neugründung und Organisation eines Sonderbundes 1608–1620*, Kallmünz in Oberpfalz 1968.

10] Maxmilián I. Bavorský se těší trvalému zájmu německé historiografie: Andreas KRAUS, *Maximilian I. Bayerns grosser Kurfürst*, Graz – Wien – Köln – Regensburg 1990; Kurt PFISTER, *Kurfürst Maximilian von Bayern und sein Jahrhundert*, München 1948 nebo Dieter ALBRECHT, *Die auswärtige Politik Maximilians von Bayern 1618–1635*, Göttingen 1962, ale i Helmut DOTTERWEICH, *Der junge Maximilian. Biographie eines bayerischen Prinzen*, München 1980.

11] Nejnověji Olivier CHALINE, *Bílá hora*, Praha 2013.

12] K němu Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld (1580–1626). Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010.

13] Přehled o těchto bojích nově podal Radek FUKALA, *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*, České Budějovice 2016.

14] Srovnej Annette FRESE, *Der Winterkönig. Heidelberg zwischen höfischer Pracht und Dreißigjährigem Krieg*, Remshalden 2004.

15] K pozoruhodné postavě Wolfganga Viléma Falcko-Neuburského (1578–1653) zvláště Josef BREITENBACH, *Aktenstücke zur Geschichte des Pfalzgrafen Wolfgang Wilhelm von Neuburg. Zugleich ein Beitrag zur pfalzneuburgischen Unionspolitik und zur Geschichte des Erstgeburtsrechts in den deutschen Fürstenthümern*, München 1896. V přehledu *Allgemeine Deutsche Biographie* 44, Leipzig 1898, s. 87–116 (autorem hesla je opět J. Breitenbach).

16] K Valdštejnovi existuje již bezpočetná literatura, výběrově jen: Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978; Josef KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu*, Praha 1999; Týž, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu. 1631–1634*, Praha 2001; Josef POLIŠENSKÝ – Josef KOLL-

V roce 1630 se na ostrově Usedom vylodil švédský král Gustav II. Adolf, spojil se s německými protestantskými stavy a rychlými kroky postupoval na jih.^{17]} Ačkoli se Švédové v hornofalckých městech hned tak neobjevili, objevil se v nich v souvislosti s jejich úspěchy neklid a odpor proti bavorskému kurfiřtovi.^{18]} Švédský král se v roce 1632 střetl s Valdštejnem u Norimberka,^{19]} aby posléze zamířil do Saska, kde posléze svedl s Valdštejnem pro sebe osudovou bitvu u Lützen. Ovšem již od Norimberka vyrážely švédské oddíly do okolí a některé pevnosti a města v Horní Falci se jim podařilo během roku 1632 dočasně opanovat. Navíc na podzim téhož roku k Dunaji pronikl Bernard Sasko-Výmarský, dobyl Řezno, Straubing aj. a jeho muži pravidelně vyráželi do Horní Falce na lup. Ve spojení s Výmarským i jinými protivníky Bavorů Švédové ohrožovali nebo dobývali další zdejší města, než byli v roce 1635 na dlouhou dobu z oblasti vytlačeni císařskou armádou. Po porážkách u Řezna a u Nördlingenu^{20]} se protihabsburský boj znovu hroutil, Sasové, Branibři, ale třeba i říšské město Norimberk uzavřeli s císařem pražský mír (1635).^{21]} Jen otevřené vystoupení katolické Francie proti Habsburkům zachránilo protestantskou věc a Švédy, jimž docházely síly.

Po několik dalších let se znovu bojovalo daleko od Horní Falce, ve Francii a na západě Říše, v severním Německu. Vrchní císařský velitel Gallas ale v roce 1638 nedokázal na severu obstát v konfrontaci se švédským generálem Janem Banérem a ustoupil až do Čech – se Švédy v patách.^{22]} Ti v českých zemích napáchali mnoho škod a v roce 1640 se odhodlali k velmi smělému kroku: zaútočit na právě zasedající říšský sněm v Řezně a pokusit se zajmout císaře Ferdinanda III. To se Banérovi sice nepodařilo,^{23]} ale při zpáteční cestě přes Horní Falc obsadil řadu zdejších měst, některé i bez boje (velitel Chamu byl za kapitulaci posléze popraven^{24]}). Dlouho se zde nicméně udržet nemohl a na jaře 1641 se stáhl zpět do Čech. Totéž nestihl jeho oddíl pod velením E. Slangeho, který byl obklíčen v Neunburgu vorm Wald a po tvrdém boji byl donucen ke kapitulaci.^{25]} Závěr třicetileté války pro Horní Falc již tak hektický nebyl, Švédové se zde objevovali spíše sporadicky (1645, 1647, 1648) a k větším bojovým akcím tu již nedošlo, ale některá města byla Švédy obsazena.^{26]} A právě

MANN, *Valdštejn. Ani císař, ani král*, Praha 1995; Zdeněk KALISTA, *Valdštejn. Historie odcizení a snu*, Praha 2012; Golo MANN, *Wallenstein I–III*, Frankfurt am Main 1971–1974 či Robert REBITSCH, *Wallenstein. Biografie eines Machtmenschen*, Wien – Köln – Weimar 2010 (v českém překladu České Budějovice 2014).

17] Ke Gustavu II. Adolfovi Michael ROBERTS, *Gustavus Adolfus I–II*, London 1953–1958; Günter BARUDIO, *Gustav Adolf der Grosse*, Frankfurt am Main 1982; Dieter ALBRECHT, *Richelieu, Gustav Adolf und das Reich*, München – Wien 1959 a zvláště Jörg-Peter FINDEISEN, *Gustav Adolf II. von Schweden. Der Eroberer aus dem Norden*, Graz – Wien – Köln am Rhein 1996.

18] Např. v Neunburgu vorm Wald. Viz Theo MÄNNER – Karl-Heinz PROBST, *1000 Jahre. Neunburg vorm Wald, 1017 bis 2017*, Neunburg vorm Wald 2017, s. 66.

19] Podrobně Helmut MAHR, *Wallenstein vor Nürnberg 1632*, Neustadt an der Aisch 1982.

20] Monograficky k této zlomové bitvě Peter ENGERISSER – Pavel HRNČIŘÍK, *Nördlingen 1634. Die Schlacht bei Nördlingen – Wendepunkt des Dreißigjährigen Krieges*, Weißenstadt 2009.

21] Katrin BAUER, *Von Pirna nach Prag. Die Entstehungsgeschichte des Prager Friedens von 1635*, Saarbrücken 2011.

22] Robert REBITSCH, *Matyáš Gallas (1588–1647). Císařský generál a Valdštejnův „dědic“*, Praha 2013, s. 124–131.

23] Srovnej Lothar HÖBELT, *Ferdinand III. (1608–1657). Mirový císař proti vůli*, České Budějovice 2015, s. 192–198 (=kapitola Poslední úder báječného Švéda). Viz též Kathrin BIERTHER, *Der Regensburger Reichstag von 1640/1641*, Kallmünz 1971.

24] Johann BRUNNER, *Geschichte der Stadt Cham*, Cham 1919, s. 89.

25] T. MÄNNER – K.-H. PROBST, *1000 Jahre*, s. 67.

26] Např. Neumarkt. Karl RIED, *Neumarkt in der Oberpfalz. Eine quellenmäßige Geschichte der Stadt*

Weiden se tehdy stal švédskou oporou v oblasti. Vestfálský mír v roce 1648 jen potvrdil hornofalcký status quo – zatímco Rýnská Falc se vrátila potomkům Fridricha V., Horní Falc zůstala již trvale državou Maxmiliána Bavorského a jeho následovníků, Weiden zůstal falcko-neuburským.^{27]} Poslední Švédové odsud odešli ale až v roce 1650.^{28]}

Weiden ve víru válečného dění

Weidenští jistě s napětím sledovali politické a válečné dění v sousedním Českém království, až do bělohorské bitvy se jich nicméně tyto události bezprostředně nedotkly, ačkoli není vyloučeno, že někteří z místních se mohli do války aktivně zapojit již tehdy.^{29]} Po potlačení českého stavovského povstání se ale válka přesunula do kmenových držav Fridricha Falckého, přičemž v Horní Falci zájmy neúspěšného „zimního“ krále hájil Arnošt z Mansfeldu. Jeho důstojníci na jaře 1621 císaři vydali západočeskou Plzeň, hlavní mansfeldskou pevnost od podzimu 1618,^{30]} a sám Mansfeld se stáhl právě do oblasti kolem Weiden. Město už nicméně bylo obsazeno bavorskými jednotkami,^{31]} takže když se jedna z Mansfeldových partají v jeho blízkosti zmocnila několika kusů dobytka (resp. krav), dostala se do střetu s tamní posádkou. Bavoři ale při tomto výpadu neuspěli, vrátili se zpět bez krav i bez dvou mužů, kteří při šarvátky s nepřitelem padli. Ani sympatie kronikáře Schabnera si Mansfeld rozhodně nezískal, jeho muži podle jeho slov v kraji „so übel gehauset, daß Niemand zu Haus wohnen und bleiben können“.^{32]} V květnu 1622 do města dorazila císařská armáda, údajně na 10.000 mužů, hlavně Španělů. Přenocovali na předměstí, ve stodolách a zahradách. Město mělo být tehdy ve velkém nebezpečí, ale díky píli měšťanů a včasné a dostatečně dodanému proviantu obstálo.^{33]} Vévodská vláda v Neuburgu a Sulzbachu si už ale žárlivě střežila svá práva nad Weidenem, který měl být vzápětí přičleněn k sulzbašské doméně Wolfganga Viléma Falcko-Neuburského, a přísně Weidenským zakázala holdování císařskému komisaři.^{34]} Schabnera tehdy mimořádně zaujaly zvláště dvě jednotky, a to vévody holštýnského a Františka Albrechta Sasko-Lauenburského, které podle něj patřily k tak pěkným vojenským oddílům, že podobné nebyly hned tak ke spatření – měly krásné velké koně, zdobnou zbroj, pistole, oděvy, hudební nástroje aj.^{35]} V průběhu dalších let

Neumarkt, Neumarkt in der Oberpfalz 1960, s. 107.

27] Srovnej Fritz DICKMANN, *Der Westfälische Friede*, Münster 1959; Helmut LAHRKAMP, *Dreißigjähriger Krieg und Westfälischer Frieden*, Münster 1998 nebo Gerhard IMMLER, *Kurfürst Maximilian I. und der Westfälische Friedenskongress. Die bayerische auswärtige Politik von 1644 bis zum Ulmer Waffenstillstand*, Münster 1992.

28] K událostem po vestfálském míru a k finančnímu vypořádání se Švédy podrobně Antje OSCHMANN, *Der Nürnberger Exekutionstag 1649–1650. Das Ende des Dreißigjährigen Krieges in Deutschland*, Münster 1991.

29] Konkrétní případy jsou známy z jiných hornofalckých měst, z Nabburgu a Neumarktu. Nabburský tesař Hans Richter padl v bitvě na Bílé hoře (Stadtarchiv Nabburg, Ratsprotokolle, Band 47, fol. 311) a neumarktský pekařský tovaryš Martin Seitz zemřel během bojů v Čechách ještě dříve, a to ve vojenském ležení u Pelhřimova na uherskou nemoc (K. RIED, *Neumarkt*, s. 55).

30] O tom podrobně Jaroslav DOUŠA, *Plzeň v letech 1618–1621. K postavení a vývoji města v době českého stavovského povstání*, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 157–209.

31] Srovnej Stadtarchiv Weiden, Akten, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 119 – Nařízení falckého místodržícího v Amberku, knížete Kristiána z Anhaltu, městu Weiden k porovnání se s bavorským kvartýrmistrem, 1621.

32] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 11–16; uvedený citát je na s. 11.

33] Tamtéž, s. 19.

34] Stadtarchiv Weiden, Akten, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 120 (1622).

35] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 20.

už žádní další vojáci zdejšího kronikáře tolik nezaujali; nebo jej spíš veškeré nadšení postupně přešlo. Po válečné stránce tu byl sice klid, ale logistická a císařská vojska městem procházela prakticky neustále, což potvrzuje jak Schabner, tak spisový archivní materiál.^{36]}

Po začlenění Weidenu do sulzbašského vévodství zahájil jeho vládce v námi sledovaném městě, kde vedle nepočetných katolíků žili především luteráni a kalvinisté, násilnou rekatolizaci. Učinil tak ostatně i v samotném Sulzbachu, kde pak následně musel potlačit ozbrojený odpor svého mladšího bratra Augusta, který na rozdíl od Wolfganga Viléma ke katolictví nekonvertoval a zůstal věrný luterské víře. August (i sulzbašští nekatolíci) byl sice poražen, ale přidal se posléze ke Švédům a v bojích pokračoval.^{37]} Provedení rekatolizace dostal ve Weidenu, stejně jako v Sulzbachu, na starost vévodův vicekancléř Simon von Labrique, pomáhal mu světicí biskup z Řezna a také jezuité. Do města dorazilo z Řezna na tři sta mušketýrů, kteří pak strážili uzavřené brány a jejich úkolem bylo i zabránit případným nepokojům. Místní, včetně protestantských duchovních, byli svoláni na radnici a nařízena jim doba, do níž měli konvertovat, v opačném případě Weiden po jejím uplynutí opustit.^{38]} Město bylo současně Labriquem odzbrojeno, aby snad nespokojení měšťané nesažili ke zbraním.^{39]} Situace tedy nebyla nepodobná rekatolizaci v Čechách, ačkoli v nich se Habsburkové vypovídacími mandáty nejprve zbavili duchovních a až poté zaútočili na víru svých poddaných.^{40]} V počáteční fázi používali vedle prostředků mírnějších i ty násilné, včetně proslulých dragonád. K těm se ostatně uchýlil i Labrique, ačkoli pro námi sledovaný Weiden pro takové tvrzení nejsou doklady. Na chování vojáků pod velením Hanse Richtera, a zvláště na jeho hrozby si ovšem Weidenští Wolfgangu Vilémovi Falcko-Neuburskému trpce stěžovali.^{41]} Kolik tehdy proběhlo konverzí, nevíme, rekatolizace tu ale příliš úspěšná nebyla, což potvrdila hned následující léta.

Po válečné stránce byl v oblasti zatím stále klid. Ve Weidenu se střídaly pro tehdejší období tolik charakteristické pobyty vojenských oddílů, ať už šlo o jednotky logistické nebo císařské. Místní se tak mohli osobně seznámit i s Albrechtem z Valdštejna, jenž zde se svými muži pobyl několik dní při svém návratu z Říše v roce 1630.^{42]} Nedlouho poté byl císařem Ferdinandem II. na nátlak kurfiřtů (zvláště Maxmiliána I. Bavorského) z vrchního velení odvolán.^{43]} Na konci téhož roku, v němž se na severu Německa vylodil švédský král, do Weidenu dorazil velmi početný Sulzův pluk o síle ca 2500 mužů. Jejich pobyt byl pro měšťany náročný, protože tito muži se nechtěli spokojit jen se základními potravinami, žádali mnohem víc. Jen kronikáře Schabnera měli podle jeho vlastních slov

36] Viz např. Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 100 – „durchcuk“ Cnotových rejtarů, 1623/1626; či Nr. 101 – pobyt sboru vévody Františka Sasko-Lauenburského, 1626.

37] K tomu podrobněji Alfred ECKERT (Hg.), *Nordgauchronik von Johannes Braun, Pastor und Superintendent zu Bayreuth. Anno 1648. Pfalzgraf Christian August gewidmet*, Amberg 1993, zvláště s. 326–348. Viz též Adolf RANK, *Sulzbach im Zeichen der Gegenreformation (1627–1649). Verlauf und Fazit einer beschwerlichen Jesuitenmission*, Sulzbach-Rosenberg 2003; případně i Georg Christoph SACK, *Geschichte des Herzogthums Sulzbach nach seinen Staats- und Religions-Verhältnissen*, Leipzig 1847, s. 221–280.

38] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 24–28.

39] Stadtarchiv Weiden, Akten, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 131 – Odzbrojení města Weidenu skrze Neuburského komisaře Simona von Labrique za účelem rekatolizace města, 1627.

40] Nejnověji viz Howard LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha 2011.

41] Stadtarchiv Weiden, Akten, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 132 – Stížnost Weidenských falckraběti, 1627.

42] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 29.

43] K okolnostem Valdštejnova odvolání např. J. KOLLMANN, *Valdštejn a evropská politika 1625–1630*, s. 377–384.

přijít na čtyřicet zlatých.^{44]} Jedním z důvodů, proč se vojáci ve Weidenu objevovali tak často, byl podle všeho i nedostatek mostů přes řeku – v roce 1632 tak právě proto, aby se procházející jednotky držely dále od města, měly být vybudovány dva mosty provizorní.^{45]} Ani to ale nijak nepomohlo, právě roky 1632–1633 patřily co do vojenského „ložírování“ ve Weidenu k těm nejnáročnějším. S ohledem na události v Říši, kdy Gustav II. Adolf již pronikl až k blízkému Norimberku, kde se střetl s Valdštejnem, znovu povoláním do čela císařské armády, je to pochopitelné.^{46]}

Nejprve se v červenci 1632 ve městě objevilo na dva tisíce Chorvatů císařského plukovníka Isolaniho, kteří do města vnikli násilím a zpočátku lidi vyháněli z domů a plenili, než se prý sám plukovník se šavlí v ruce vrhl mezi ně a zjednal pořádek. Mimochodem, kronikáře Schabnera velmi zaujalo, že Isolani neměl ani vousy, ani vlasy.^{47]} V září Weidenští uctili vínem a rybou v blízkosti pobývajícího císařského generála Matyáše Gallase, který ale patrně do jejich hradeb nezavítal. Naopak, proniknout do nich na začátku již dalšího roku chtěli přes Mikulášskou bránu Poláci v síle asi šesti set mužů, ale když za bránou uviděli měšťany připravené na obranu a byl jim zastřelen jeden kuň, odtáhli. Jen o pár dní později ovšem museli Weidenští chtít nechtě ubytovat dvě kompanie z pluku Václava Eusebia z Lobkovic pod velením španělského podplukovníka (nejvyššího lajtnanta) Lopeho de Girona.^{48]} Ten si tu počínal velmi svévolně a se svými rejтары vymáhal násilně kontribuci u zdejších purkmistrů a městského písaře. Jeho vojáci město stáli týdně přes šest set zlatých a zůstali tu drahý čas. Navíc sem mezitím přišla ještě další jednotka, polská. Od německých vojáků španělského důstojníka prý musela být oddělena, aby mezi nimi nedocházelo ke konfliktům. Jak to tehdy vypadalo ve weidenských domácnostech, si můžeme udělat představu díky Schabnerovu sdělení, že u něj samotného pobýval jeden polský šlechtic se třemi služebníky a čtyřmi koni. Jeho sousedé na tom stěželi byli o něco lépe. A, jak kronikář dále uvádí, s těmito Poláky si zdejší měšťané užili nejednu svízel, ve dne i v noci. Nejen, že každého měli stát mnoho desítek zlatých,^{49]} ještě svým nežádaným hostům museli líbat ruce jako pánům, aby ušli škodám a bití. Podle Schabnera se ani nedalo vypovědět, v jaké hrůze a strachu tehdy místní žili. Někteří pro jistotu odvezli své ženy a děti před Poláky na zámek Parkstein. Naštěstí ale k žádným vyloženým excesům ve městě nedošlo, což kronikář přičítal i jednání jednoho jezuitského pátera, který měl vliv na polské důstojníky. Kdy přesně polští vojáci z Weidenu odešli, není známo, každopádně už začátkem dubna sem z Amberku dorazilo padesát mušketýrů pod velením praporčíka Augustina Fritsche. Zůstali sice jen zhruba tři týdny (během nichž si vymohli kontribuci ve výši 137 zlatých a 16 krejcarů), ale Fritsch se do Weidenu později vrátil a usadil se tu.^{50]} Jeho náhrobní kámen se ve weidenském farním kostele dochoval do dnešních dnů. Někdy během uvedeného roku si ve městě císařský generál Arnošt Jiří ze Sparru „vypůjčil“ kurýrní koně a k jejich navrácení se příliš neměl.^{51]}

44] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 33.

45] Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 104 (rok 1632).

46] Srovnej Helmut MAHR, *Wallenstein vor Nürnberg 1632*, Neustadt an der Aisch 1982.

47] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 37. Postřeh o vizuální podobě Isolaniho ostatně koresponduje s jeho dobovými vyobrazeními. K němu např. Hermann HALLWICH, *Isolano, Johann Ludwig Graf*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 14, Leipzig 1881, s. 637–640.

48] Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 105 – kvartýrování, 1632–1633.

49] Viz také Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 149 – Rozkaz k dodání 56 věder piva a ovsa a 148 zlatých lobkovickému a polskému rejtarstvu, 1633; či tamtéž, Akten, Nr. 106 (zaopatření lobkovických rejtarů) a 108 (kontribuce pro Poláky).

50] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 37–43.

51] Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 144 – Prosbá Weidenských císařskému generálovi

Mezi nejdůležitější spojení Švédů, kteří koncem roku 1632 přišli v bitvě u Lützenu o svého krále, se zatím vedle Sasů vypracovali Bernard Sasko-Výmarský^{52]} a falckrabě birkenfeldský,^{53]} jehož vojsko velel saský generálmajor Johann Vitzthum z Eckstädtu. Vévoda Bernard se svými muži postupoval během zahájené válečné kampaně roku 1633 na Řezno, které se mu podařilo v polovině června obsadit. U Weidenu došlo už o měsíc dříve k šarvátky mezi císařskými a nepřitelem, při níž padlo pět Chorvatů, posléze pohřbených na místním hřbitově.^{54]} Frekvence vojenských pobytů a průtahů v regionu se ještě navýšila, stejně jako kontribuční povinnosti měšťanů.^{55]} Po plucích Reinach a Gonzaga do Weidenu na zimu 1633/1634 zamířil císařský regiment hraběte Filipa z Pappenheimu.^{56]} Vojáků tu všude bylo tolik, že se jejich ubytování sotva kdo mohl vyhnout. Dokonce i parksteinskému rychtáři Hansi Zahnovi se je Weidenští pokusili vložit do domu, než dostali přísný zákaz od sulzbašské vlády jej takto zatěžovat.^{57]}

Švédové záhy prosluli svými zimními taženými, takže nikoho snad ani nemohlo příliš překvapit (tím spíš, že nepřítel sem pronikal už dříve a císařská posádka vypálila nebo strhla pro lepší obranu několik domů na předměstí^{58]}), když se Vitzthum se švédskými vojáky 6. února 1634 objevil před weidenskými hradbami a skrze svého mluvčího vyzval město ke kapitulaci. V tu dobu tu byl se zhruba třemi sty muži ale už jen nejvyšší strážmistr Bernhard Barrier, rodilý Lucemburčan, protože jeho nadřízený utekl v noci do Chebu. Barrier byl rozhodnut bránit město do posledního muže a švédského posla poslal zase zpět se zavázanými očima. Nepřítel poté zahájil útok. Svou dělostřeleckou palbu soustředil na starou část hradeb, podařilo se mu ji strhnout a jelikož vodní příkop tu byl zamrzlý, dal se snadno překonat. Barrier za této situace musel podepsat kapitulaci, tzv. akord, který znamenal, že císařští mohli bez újmy odejít.^{59]} Představitelé města následně požádali Vitzthuma o milost a ten ukázal příznivou tvář. Nechal se obdarovat různými vikuťáliemi (a jistě i jinými dary), načež prohlásil, že Weiden hodlá ušetřit, protože z pověření švédské koruny jej opanoval s cílem navrátit ho kurfiřtovi falckému. Ve městě dokonce směl zůstat katolický kněz, jemuž se nicméně vojáci natolik vysmívali, že brzy odešel pryč. Nahradili ho protestantští kazatelé z vojska okupantů, rekatolizace byla přerušena, mnozí se znovu přihlásili ke své dřívější víře. Falckraběcí neuburský forstmistr Johann Koch, katolík, byl dokonce uvězněn kvůli podezření, že v době dobývání města Vitzthumem kontaktoval císařskou armádu.^{60]} Weidenští samozřejmě museli nepřátelské vojáky živit a stejně tak dát i výpalné, ačkoli nikoli původně požadovaných šest tisíc zlatých, nýbrž jen asi třetinu. I poté, co odsud hlavní Vitzthumova armáda odešla, zůstalo tu posádkou ca pět set mužů,

Arnoštovi Jiřímu ze Sparru o navrácení kurýrních koní, 1633.

52] K němu dosud nejobsáhleji Gustav DROYSEN, *Bernhard von Weimar I–II*, Leipzig 1885.

53] Panujícím falckrabětem z této vedlejší linie Wittelsbachů byl tehdy Jiří Vilém. Srovnej Klaus Eberhard WILD, *Zur Geschichte der Grafschaften Veldenz und Sponheim und der Birkenfelder Linien der pfälzischen Wittelsbacher*, Birkenfeld 1982 (=Mitteilungen des Vereins für Heimatkunde im Landkreis Birkenfeld 43).

54] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 45.

55] Viz např. Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 148 – Rozkaz válečného komisaře Zorna městu Weiden k dodání koňských ráci (porci), 1633.

56] Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 109 – Vyúčtování kontribuce pro pluky Reinach, Gonzaga a Pappenheim, 1633–1634.

57] Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 146 – Sulzbašská kancelář Weidenským, 1633.

58] Srovnej Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 112 – Stržení domů na předměstí a současně i rozdělení ubytovaných vojáků, 1634.

59] Srovnej Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 150 – Předání Weidenu Švédům, 1634.

60] Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 113 (r. 1634).

jejichž velitelé se ve městě chovali velmi svévolně a nedobře. Ani nemluvě o tom, že kvůli vylepšení obrany chtěli okupanti nechat strhnout nebo spálit několik městských (resp. předměstských) budov, mj. i špitál. Ačkoli šlo o nákladnou a vzcnou stavbu, skutečnou weidenskou chloubu, byl opravdu stržen. Tím to však neskončilo, pokračovala demolice většiny předměstí, při níž museli pomáhat i místní měšťané, za což si mohli odnést tesařské dřevo na topení, ostatní si brali a prodávali vojáci. Fortifikační práce kvůli blízkosti císařských probíhaly velmi hekticky a podle kronikáře Schabnera se jich účastnily i ženy vojáků a měšťané. Jedna z nových šancí měla být údajně postavena převážně ženami vojáků, takže posléze se o ní hovořilo jako o „Hurenschanz“.^{61]}

Čas plynul, boje zatím probíhaly jinde, zvláště u Řezna a Nördlingenu, jenže během léta 1634 do většiny hornofalckých měst, Weiden nevyjímaje, vstoupil jiný nepřítel, ještě nemilosrdnější než vojáci – mor. Od poloviny srpna do začátku listopadu, než s blížící se zimou začala epidemie ustupovat, zahubil dle Schabnerových slov na osmnáct set (!) osob, včetně třeba kronikářovy manželky i řady vojáků a jejich důstojníků.^{62]} Jakkoli se nám může zdát údaj nadhodnocený, je třeba si uvědomit, že ve městě tehdy kromě jeho stálých obyvatel pobývaly i stovky vojáků, jejich žen, dětí a služebníků, stejně jako nemálo venkovanů, kteří se za války často uchylovali s pocitem relativního bezpečí do městských hradeb. Není vyloučeno, že weidenská populace se za této největší morové epidemie během války mohla snížit až o polovinu.^{63]}

Někteří z okupantů zahynuli i při šarvátkách s císařskými – i oni pak byli pohřbíváni na městském hřbitově. Ještě před propuknutím morové nákazy došlo 10. června k události, kdy při výpadu Švédů proti císařským měli místní měšťané pocit, že se bije na poplach kvůli odhánění jejich dobytka, a tak se vrhli ven po boku s vojáky. Několik jich při této akci zbytečně padlo, mj. i dva řezníci, jeden perníkář či jeden švec, dobří známí kronikáře Schabnera. Poté sice mezi oběma stranami proběhlo ještě několik šarvátek, ale v upomínku na tuto se v nich již žádní weidenští měšťané neangažovali. Ostatně, výpady se posléze omezily na minimum, protože posádku zdecimoval mor.^{64]}

Okupace trvala rok a čtvrt. V květnu 1635 město oblehl bavorský generál polní zbrojmistr Jáchym Kristián z Wahlu a po těžkém ostřelování po čtyřech dnech, 13. května, ho dobyl. I Bavorům se podařila zteč na slabém místě. Měšťané se po jejich průniku do hradeb v hrůze ukrývali do kostelů, někteří do různých skrýší ve svých domech, např. do žlabů a pod můstky přes potok. Ale ani to nepomohlo, protože vojáci měli světla a pochodně, většinu schovaných našli a bitím a týráním je donutili ukázat jim, kam skryli své cennosti. Plundrování dobytého města proběhlo ve velkém, nejeden voják si dle Schabnera přišel na kořist v mnoha stech zlatých. Nejlépe na tom byli v tomto směru tradičně důstojníci, kteří se obohatili v domech těch nejbohatších, na radnici (mj. i o sirotčí peníze) a na majetku předchozích okupantů. Na svou kořist si přišli ale i lidé ze sousedství, kteří se k dobyvatelům přidali, pacholci a sedláci, kteří vezli děla, stejně jako markytáni a další. Několik měšťanů na následky zranění zemřelo, zabito nebo těžce zraněno mělo být na pětáctiřicet švédských vojáků; ostatní se museli podřídit novému velení, tj. přejít do bavorského žoldu. Což byla ovšem zcela běžná praxe. Ani lidé hledající ochranu v kostelech se nezachránili:

61] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 48–60.

62] Tamtéž, s. 60.

63] K podobným číslům dospěl pro bavorský Wasserburg i M. WILDGRUBER, *Die feste Stadt Wasserburg*, s. 80. Wildgruber odhaduje oběti moru v roce 1634 na ca 500 obyvatel, což byla zhruba polovina městské populace.

64] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 60–65.

jeden mladý řemeslník byl zastřelen v chóru před oltářem, jeden ševcovský tovaryš v ambitu. Ve weidenských svatostáncích se tehdy mělo střílet jako na bojišti. Ženy vojáků je navíc zhanobily, patrně kálením a zneuctíváním soch a obrazů. Rodiče byli odděleni od dětí a nikdo prý nevěděl, zda jsou jejich blízcí naživu – tak i ovdovělý weidenský kronikář a jeho čtyři děti. Plundrování trvalo celých dvanáct hodin a většině měšťanů po něm neměl zůstat ani plášť a klobouk. Jen generál Wahl si údajně přišel na patnáct set zlatých.^{65]}

Poté bylo opět poněkud klidněji. Morem vylištěné a vojáky vylundrované město dostalo menší čas na oddech, když se hlavní bojové akce přesunuly daleko na západ a na sever. Weidenští ale museli uspokojit finanční požadavky hraběte Filipa Pappenheima, který k tomu zmocnil Bernharda Barriera^{66]} (jenž mimochodem v roce 1638 ve Weidenu zemřel a našel místo posledního odpočinku^{67]}), museli se podílet na pátrání po loupežících rejtarech, marodérech,^{68]} nebo vedle jiných zaopatřovat i pluk svého nedávného dobyvatele generála Wahla, včetně jeho početného trénu.^{69]}

S postupným přesunem válečných operací více na východ a na jih v souvislosti se švédským a francouzským tlakem následovaly od roku 1639 pobyty dalších císařských a bavorských jednotek, které Weiden stály nemalé peníze a námahu. Bavorský plukovník Andreas Kolb z Raindorfu tu zůstal od 1. ledna do 26. června 1639 a jeho pobyt Weidenské přišel na více než 13.700 zlatých, a to bez jídla a pití. Do zaopatření Kolbových mužů se přitom zapojili i obyvatelé z okolí.^{70]} Podplukovník z bavorského Goldova pluku (600 mužů, nepočítaje trénu) hned od ledna 1641 začal kvůli švédské přítomnosti v regionu s důkladnou obnovou městských hradeb, v níž pokračoval přes celou zimu, nehledě na mráz.^{71]} Když se tehdy tvrdě bojovalo o nepříliš vzdálený Neunburg vorm Wald,^{72]} Weiden dodával spojencům kontribuce. Po druhé bitvě u Breitenfeldu roku 1642, v níž bylo císařské vojsko Švédy drtivě poraženo, byla weidenská posádka posílena na 270 mužů. Stále se jednalo o vojáky z Wahlova pluku – nejprve o jednotku pod velením nejvyššího strážmistra Geoga Geyera auf Holzen^{73]} a poté podplukovníka Wilhelma Wernera von Burghausen; prvním uvedenému se měsíčně dávalo za tzv. servicie 48 zlatých, druhému 50 (a kromě toho jako dar různé ryby). Odešli až koncem prosince 1642. Jenže vzápětí do Weidenu zase dorazily

65] Detailní popis dobytí města s uvedenými informacemi viz H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 67–70.

66] Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 154 – Zmocnění Filipa hraběte z Pappenheimu pro císařského nejvyššího strážmistra Bernharda Barriera ke vznesení jeho požadavků proti městu Weiden, 1635.

67] Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 167 – Zpráva zemského písaře Michaela Maiera o smrti a pohřbu nejvyššího strážmistra Bernharda Barriera ve Weidenu, 1638.

68] Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 158 – Rozkaz vlády v Amberku městu Weiden k pátrání po plundrujících rejtarech, 1636.

69] Viz Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 162 – Dotaz velitele Wahlovy plukovní bagáže (trénu) ohledně ve Weidenu zanechaných knechtů a žen z jeho pluku, 1638; Nr. 163 – Kvittance velitele Wahlova trénu pro Weiden ohledně kontribucí, 1638 či Nr. 166 – Prosa Weidenských vládě v Neuburgu, aby jim škody způsobené Wahlovým plukem byly nahrazeny od úřadů Floß a Vohenstrauß, 1638.

70] Srovnej Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 120 – Andreas Zepf, rychtář z blízké vsi, přenechává weidenské radě 150 aichtlů ovsu pro Kolbův pluk, 1639. Viz také tamtéž, Nr. 121 – Zaopatření Kolbova pluku, 1639.

71] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 71–75.

72] Bylo to v době, kdy se Banér po neúspěchu u Řezna stahoval přes Horní Falc do Čech a jednomu jeho oddílu pod velením E. Slangeho se ústup nezdařil a byl donucen se v březnu 1641 bránit ve městě Neunburg vorm Wald. Přesile armády vévody Leopolda Viléma nicméně nakonec podlehl. T. MÄNNER – K.-H. PROBST, *1000 Jahre*, s. 67.

73] Srovnej Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 177 – Jednání weidenské rady s Geogem Geyerem auf Holzen, nejvyšším strážmistrem Wahlova pluku, kvůli kontribucím, 1642; Nr. 180 – Dopis vice-doma Karla Arnošta hraběte ze Sulzu městu Weiden ohledně chování nejvyššího strážmistra Geoga Geyera, 1642.

čtyři pěší komanie z Horstova pluku pod velením podplukovníka Karla de Marimont.^{74]} Těm se mělo z města a z parksteinského okrsku dávat 4500 zlatých měsíčně, naštěstí pro Weidenské však tito vojáci odešli už po třech týdnech kvůli nepřátelskému vpádu do Frank. I tak zde ale zůstala poměrně silná jednotka, posílená o další muže. Vojáci tu byli prakticky po celý rok 1643 a zůstali až do jara (května) 1644. V případě zimního pobytu 1643/1644 se už však jednalo o hejtmana Michala Gräffa, opět z Wahlova pluku, který město nijak zvlášť nezatěžoval. Nestaral se příliš ani o fortifikační práce, jako spíš o svou zábavu a od měšťanů ani nechtěl peníze, spokojoval se se serviciemi. Na rozdíl od něj stál už další zimní pobyt, v délce pěti měsíců, rytmistra Adama Julia z Löwensteinu,^{75]} dle slov kronikáře Schabnera mladého udatného kavalíra, město kromě jídla a pití přes pět tisíc (!) zlatých. Jídlo a pití se prý muselo vojákům dávat, pokud chtěli mít lidi ve svých domech klid. Muži dalšího z příchozích, nejvyššího strážmistra Petera Haase, se měli skládat ze všech možných národností, ačkoli jich bylo jen kolem dvou set – Schabner vyjmenovává Němce, Italy, Francouze, Uhry, Chorvaty, ba dokonce i Řeky. Poté zde, asi již v roce 1645, pobyl i podplukovník Wilhelm Beltin (pro změnu holandského původu), ale jen krátce. Není divu, že někteří z místních obyvatel dostali pocit, že dále nemohou. V lednu 1645 tak weidenský radní Friedrich Weiß oznámil, že ačkoli je zde měšťanem šestnáctým rokem, nedokáže už vystát těžké vojenské zátěže a požádal o svolení k odchodu z města. Jeho kolegové mu domlouvali, že válka jistě brzy skončí a že mu bude ze strany města podle možností pomáháno, aby byl co nejvíce šetřen. (Na druhou stranu je faktem, že během 40. let 17. století do města přicházeli noví usadlíci a Weiden se zase postupně zalidňoval^{76]}).

Poté město mělo nějakou dobu od vojáků pokoj. I hlídky mohly být obsazovány měšťany. Na přelomu března a dubna 1645 přišel do Weidenu od nadřízených příkaz k likvidaci fortifikací, které byly přistavěny k hradbám a branám: jednalo se hlavně o palisády. Co za tím stálo, není známo, příkaz byl každopádně splněn. Od začátku prosince 1645 do konce května 1646, tedy po půl roku, zde byl na zimním kvartýru bavorský rytmistr Liborius Eber, a navíc se tu v únoru po příchodu z Čech dočasně, na osm dní, usídlilo velení hlavní bavorské armády v čele s generály Geleenem, Sperreuterem a Werthem.^{77]} Všichni byli zaopatřováni měšťanstvem a místní sousedy přišli na několik tisíc zlatých. A i když už byli v Sulzbachu a pak ještě jinde, museli jim Weidenští posílat různé vikuálie, nemluvě o tom, že svých dvacet koní, které k tomuto účelu poskytli, již nikdy neviděli.^{78]} I v plné válečné sezóně od března do září 1647 ve Weidenu pobýval celý jeden bavorský pluk, který prý „*chudé měšťanstvo*“ také hodně stál.^{79]}

74] K tomu Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 130 – Zaopatření Horstových oddílů, 1642 a Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 178 – Kvartýrní seznamy Horstova pluku ve Weidenu, 1642.

75] Srovnej Stadtarchiv Weiden, Akten, Nr. 135 – Zaopatření setniny z pluku Löwenstein, 1644 a Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 184 – Kvitance od rytmistra plukovníka Adama Julia z Löwensteinu ohledně kontribucí, 1644.

76] Jako zajímavý příklad lze uvést případ jednoho kaprála z bavorského Mercyho pluku, kterého do Weidenu v roce 1642 doporučil amberský radní Großschedl na místo hudebníka. Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 181 (určeno jezuitovi Ludwigu Murerovi).

77] Monograficky o Janovi z Werthu, který byl posléze v císařských službách a usídlil se na zámku v Benátkách nad Jizerou: Helmut LAHRKAMP, *Jan von Werth. Sein Leben nach archivalischen Quellenzeugnissen*, Köln am Rhein 1988; Willy Dieter OSTERBRAUCK, *Johann Reichsfreiherr von Werth. Chronik eines umstrittenen Volkshelden, 1591–1652*, Köln am Rhein 1992.

78] Wertha, vše 1647) a Stadtarchiv Weiden, IV. Abteilung: Akten, A–IA, Nr. 190 – Přidělení kvartýrů ve Weidenu, Flobu a Parksteinu skrze generálního kvartýrmistra Karla z Marimontu generálu polnímu maršálovi Geleenovi, 1647.

79] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 75–90.

Na začátku posledního válečného roku (1648) se ve Weidenu až do Velikonoc ubytoval bavorský plukovník Waldbott. Byl by tu jistě i déle, pokud by se před hradbami neobjevil švédský generál Hans Christoph Königsmarck s několika pluky rejtarů a dragounů. Bavorští důstojníci před ním rychle zmizeli, takže generál mohl bez odporu vjet do města. Ale nezdržoval se tu, pouze se zásobil a pokračoval do Chebu. Přes noc ve městě zůstala jen jedna jeho jednotka, aby dohlédla na transport zásob. Na Hromnice se sem Königsmarck zase vrátil – část jeho mužů tehdy přespala na předměstí, ve stodolách a ve vystavěných chýších. Po celém širokém okolí se Königsmarckovi muži sháněli po kontribucích a do města, které se stalo jejich důležitou základnou, svázeli peníze i zásoby. Z Weidenu zamířil Königsmarck do Čech, kde opanoval část Prahy (i tehdy se ale jeho muži znovu sháněli po zásobách až v Horní Falci).^{80]} Když pak nastal mír, poslal Königsmarck do Weidenu svému podřízenému příkaz, aby zde prodal veškeré shromážděné obilí, kterého bylo na 6000 aichtlů. Koupili ho movití měšťané, kteří ještě měli válce navzdory hotovost. Obilí bylo prodáno opravdu velmi levně, až mnohonásobně levněji, než jak se podle kronikáře Schabnera prodávalo třeba v Bavorsku kolem Landshutu, kde byla tehdy velká drahota,^{81]} a někteří weidenští měšťané si tím finančně velmi polepšili. Švédové v jejich městě zůstali až do srpna 1650, načež po uspokojení svých požadavků na norimberském exekučním sněmu, definitivně odešli z Weidenu i Horní Falce.^{82]}

Závěr

Město Weiden, stejně jako další hornofalcká města, bylo na rozdíl od českých zemí nebo třeba i Rakous třicetiletou válkou konfrontováno až od počátku 20. let 17. století. Tehdy bylo obsazeno bavorskou (ligistickou) armádou a posléze předáno švagrovi bavorského vévody Wolfgangu Vilémovi Falcko-Neuburskému, který ve Weidenu zahájil rekatolizaci. Region byl bojištěm jen krátce, než se Bavorům a jejich spojencům podařilo z Horní Falce vytlačit Mansfelda a další vojska věrná Fridrichovi Falckému. Poté sem válka zaznívala jen zdáli, nicméně pobyty různě početných bavorských nebo císařských oddílů se rovněž ve Weidenu staly každodenní tíživou realitou, zvláště pokud šlo o dlouhodobé zimní „kvartýry“. K nejnáročnějším létům náležely roky 1632 a 1633, kdy se válka opět přiblížila do bezprostředního sousedství města během švédsko-saských tažení do jižního Německa a útoku na Řezno. Pobyt vojáků ve Weidenu byl tehdy nepřetržitý. Zdejší posádka nedokázala začátkem roku 1634 odrazit útok velitele birkenfeldských sborů Johanna Vitzthuma z Eckstädtu a čestně kapitulovala. Vitzthum město ušetřil plenění, údajně proto, že je dobyl pro dědice Fridricha Falckého, spíše však z toho důvodu, že je hodlal využít jako svou základnu. Weiden si pak prožil rok a čtvrt trvající okupaci, během níž se mnozí měšťané opět vrátili k protestantskému vyznání, do níž ale především fatálně zasáhla morová epidemie v létě a na podzim uvedeného roku. Zdecimovala jak městskou populaci (snad až o polovinu), tak zdejší vojenskou posádku. V květnu 1635 byl Weiden oblehnut, ostřelován a po

80] Ke švédskému obléhání Prahy zvláště Václav LÍVA, *Bouře nad Prahou aneb Švédové před Prahou a v Praze*, Praha 1948; Zdeněk HOJDA, *Boj o Prahu a závěr třicetileté války v Čechách*, Dějiny a současnost 20, č. 5, 1998, s. 11–18; Jan ŽUPANIČ, *Studentská legie roku 1648*, Historický obzor 9, č. 5–6, 1998, s. 98–101; Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA, *Praha 1648. Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648*, Praha 2001; Antonín RYBIČKA, *Měšťané a studující pražští roku 1648*, Praha 1870; Florio CREMONA, *Obléhání Prahy roku 1648*, Souvislosti 13, č. 3–4, 2002, s. 63–70.

81] K situaci v Landshutu za třicetileté války W. EBERMEIER, *Landshut im Dreißigjährigen Krieg*.

82] H. WAGNER (Hg.), *Chronik*, s. 91–94.

čtyřech dnech dobyt bavorským generálem Wahlem, který na rozdíl od Vitzthuma město vydal svým vojákům v plen, a to si tehdy prožilo svou nejhorší válečnou zkušenost. Domy byly vyloupeny, měšťané ztýráni, někteří v boji zabiti, chrámy zneuctěny. Poté vylidněný a vypleněný Weiden dostal přece jen prostor k částečné regeneraci, válka se opět přesunula jinam a ani zatížení vojenskými průtahy nebylo enormní. Zvýšilo se znovu až po několika letech, když se v Čechách a Horní Falci objevil Banér (1639–1641), ten se ale o Weiden ani nepokusil a město tak žilo dále ve vytrvalé symbióze s bavorsko-císařskými jednotkami. A to až do roku 1648, kdy zdejší posádka bez boje ustoupila Königsmarckovi, který si z Weidenu vytvořil svou důležitou regionální základnu a opustil jej až po saturování švédských požadavků v roce 1650.

Dění ve městě můžeme podrobně sledovat zvláště díky již editované kronice zdejšího purkmistra Jakoba Schabnera. Právě jeho zápisky nejlépe informují o potýkání se weidenských měšťanů s vojenským živlem (mimořádně barvitě jsou vyličený boje o město v letech 1634 a 1635), ale i o demografické ráně, kterou tu způsobil mor. Weidenský válečný prožitek se nijak zásadně nelišil od prožitků jiných měst, jež třicetiletá válka zasáhla. Místní byli vystaveni vysokým ekonomickým požadavkům své vlády, spojeneckých i nepřátelských vojsk, stejně jako individuálním a mnohdy přehnaným požadavkům jednotlivých vojáků a jejich důstojníků, v některých případech i fyzické agresí (o psychické zátěži ani nemluvě).^{83]} Měšťanské domácnosti byly nejednou vojáky doslova zahlceny.^{84]} Vojáci obec i měšťany okrádali, v roce 1635 je dokonce při dobytí města vyrabovali a několik místních povraždili. Rovněž ve Weidenu se tak postupně vyvíjely standardní obranné mechanismy urbánních komunit a strategie přežití.^{85]} Weidenští se stylizovali do podoby těžce postižených válečných obětí, „chudého měšťanstva“, jehož další zatěžování by vedlo k úplné destrukci lokální ekonomiky, k odchodu zdejších hospodářů jinam. To samozřejmě úřady nemohly brát na lehkou váhu. Rovněž mezi Weidenskými se ale našli jedinci, kteří na válce dokázali i vydělat, ačkoli jich stěží bylo mnoho. Že jim však finanční hotovost nechyběla, dokazuje nákup Švédy ve velkém rozprodávaných obilních zásob na konci války. I ve Weidenu ostatně byli tací, kteří s vojáky obchodovali a neštíteli se od nich kupovat ani očividně kradené zboží. Několik zdejších obyvatel se nechalo naverbovat k vojsku a prožilo válečná dobrodružství na válečných bojištích, naopak někteří vojáci se po válce, nebo i ještě během ní, ve městě usadili (jako poručík Fritsch či kaprál přijatý na místo hudebníka) a svůj na události bohatý život v něm dožili.

83] Srovnej Maren LORENZ, *Das Rad der Gewalt. Militär und Zivilbevölkerung in Norddeutschland nach dem Dreißigjährigen Krieg (1650–1700)*, Köln – Weimar – Wien 2007 či Jan KILIÁN, *Vojenské násilí ve městech za třicetileté války. Se zvláštním přihlédnutím k Plzeňsku*, Folia Historica Bohemica 29, č. 1, 2014, s. 5–29.

84] K aspektům soužití měšťana a vojáka viz zvláště Ralf PRÖVE, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“*. *Das frühneuzeitliche Einquartierungssystem und die sozioökonomischen Folgen*, in: Bernard R. Kroener – Ralf Pröve (Hg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 191–219 a Jan KILIÁN, *Na kvartýře. K aspektům soužití mezi vojáky a měšťany za třicetileté války*, Historie a vojenství LXIII, 1/2014, s. 20–34.

85] Srovnej Jan KILIÁN, „...žalostivé stejskáni tak častých a nevypravitelných těžkostí a soužení vojenského...“. *Obranné mechanismy mělnických obyvatel za třicetileté války*, Středočeský vlastivědný sborník – Muzeum a současnost 26, Roztoky u Prahy 2008, s. 10–26.

Military Affairs in Weiden in the Period of the Thirty Years' War

Summary

The town Weiden, as well as other towns from the Upper Palatinate, wasn't confronted with Thirty Years' War until beginning of the 3rd decade of 17th century, significantly later comparing to the Bohemian lands or Austria. At that time, the town was controlled by Bavarian (Ligistic) army, eventually handed over to the brother-in-law of Bavarian Duke Wolfgang Wilhelm of Pfalz-Neuburg, who launched recatholicism in Weiden. This region was battlefield just shortly, till the moment when Bavarians and their allies managed to forced out Mansfeld and other armed forces loyal to Frederick V. of the Palatinate. Afterwards this region was affected by this war just from afar, however stays of Bavarian or imperial troops of whatever size became burdensome everyday reality also in Weiden, particularly those long-term quartering in winter. Years 1632 and 1633 are considered to be the most difficult period, during this time the war again approached to the immediate proximity of the town within Swedish-Saxon campaigns to the South Germany and attacks on Regensburg. Soldiers were constantly staying in Weiden in those days. Nevertheless the local military presence didn't manage to fight off the attack of Johann Vitzthum of Eckstädt, commander of Birkenfeld corps, at the beginning of 1634, and honestly capitulated. Vitzthum saved the town from plundering, it is said that it was supposed to be captured for Frederick V., whereas more likely due to the fact that he planned to use it as his base. Weiden then experienced occupation that lasted one year and four months, during which many of citizens got back to protestant religion, and which was in the first place fatally affected by black death epidemic during the summer and autumn of that year. The epidemic decimated population of the town (supposedly one half), as well as local military presence. In May 1635 Weiden was besieged, cannonaded and conquered by Wahl, Bavarian general, after 4 days, therefore the town experienced its worst wartime in those days. Houses were robbed, citizens being tortured, some of them even killed in action, temples disgraced. Afterwards Weiden, deppopulated and plundered, got the opportunity for partial restoration, the war moved again to another place, and also the burden due to military passages wasn't enormous. The situation worsen again after a few years, when Banér (1639–1641) turned up in Bohemia and Upper Palatinate. Whereas he even didn't attempt to acquire Weiden, so the town continued being in a persistent symbiosis with Bavarian-Imperial troops. This situation lasted until 1648, when local garnison pulled back without fighting before Königsmarck, who established Weiden as his important regional base and he left the town once Swedish requirements were saturated in 1650.

Historické jádro Weidenu.
Foto Jan Kilián, 2018.

Náhrobní kámen Augustina Fritsche
ve farním kostele ve Weidenu.
Foto Jan Kilián, 2018.

